

Az elmúlt hónapok szlovákiai magyar diskurzusában üdvösnek látszó változás állt be: miközben nem csökkent a „hogyan maradjunk meg” típusú fejtegetések mennyisége és ereje – ez a 2011-es népszámlálási adatok kiábrándító, de nem váratlan sarokszámai miatt sem lehetett másképpen –, egyre több szó esik arról, közvetlenül vagy közvetve, hogy a „miért maradjunk meg” kérdésre is választ kellene adni.

A következőkben ehhez az alakuló diskurzushoz szeretnék hozzájárulni néhány gondolattal.

A „miért maradjunk meg” kérdés átfogalmazható úgy is, hogy „a szlovákiai magyarság érdemes a megmaradásra” állítás szorul bizonyításra. Az állítás igazságtartalmának elemzéséhez annak több eleme is tisztázásra szorul: a szlovákiai magyarság mibenléte, az érdekességének oka és a megmaradás mibenléte. Ezek az elemek csak egyenként bonthatók ki.

A (cseh)szlovákiai magyarság 1918-ban, az első Csehszlovák Köztársaság létrejöttékor nem volt több egy állapotot leíró kategóriánál: azok a magyarok, akik a csehszlovák állam állampolgárai lettek. Ez a váltás azonban nem jelentette a korábbi etnikai identitások automatikus továbbélését. Mivel az etnicitás nem az emberi identitást rendező egyetlen tényező, határai porózusak, átjárhatók. Éppen ezért számolni kell azzal, hogy az 1918 utáni időszakban számos olyan személy, aki számára nemzeti identitása nem jelentett fundamentális fontosságú identitásképző kategóriát, a pragmatikus etnikai váltás mellett dönthetett. Sok esetben olyanokról is szó lehetett, akiknek a kötődése a magyarsághoz eleve alacsony volt (első- és másodgenerációs asszimilánsként, magyarul beszélő, de kisebbségi környezetből származó személyként vagy vallási kisebbségként).

E folyamatok lezajlása után viszont valóban létrejött egy tömeg, több százezer fő, akik magukat a magyar nemzethez tartozóként értelmezték az állampolgárságuk megváltozása után is. A határok meghúzása előtt ezen személyek között – például a székelyekkel ellentétben – vajmi kevés összefűző tényező volt a közös, nem csak egymással közös nemzeti identitásukon kívül: az új csehszlovák–magyar határ történelmi régiókat szelt darabokra, egyben új regionális közösségek kialakítására invitálva a határ mellett élőket. A szlovákiai magyar régiónak soha nem volt és máig sincs a helyiek által közösen elfogadott neve.

A határ meghúzása után azonban fokozatosan kialakult a magyar nemzeten belül elképzelendő, de abban egyfajta szigetet alkotó közös szlovákiai magyar identitás. Ennek első

aktusa maga a határ meghúzása volt, amely a szlovákiai magyarokat az elcsatolt jelzővel látta el, ellentétben a határ túloldalán maradottakkal. Erre az első közös élményre rakódtak rá utána a történelem viharai által generált újabb és újabb közös élmények: 1938, 1944, 1956, 1968, 1989. Csupa olyan esemény, melynek megélése másképpen zajlott le a határ két oldalán. A határon inneniek és túliak élettapasztalata, életképe fokozatosan elcsúszott egymástól. Ez a szétfejlődés a leginkább abban érhető tetten, hogy a legtöbbször szemében mára óhatatlanul az ők és nem a mi kategóriájába kerültek át a határ másik oldalán élők. A szlovákiai magyaroknak véleménye van a magyarországi magyarokról mint „másikokról”, és ez fordított irányban – lásd. a „határon túliak” kategóriája – még inkább igaz.

Mi alkotja a szlovákiai magyarok eltérő tapasztalati bázisát? A felszínen ott van a (cseh)szlovák kultúra egyes rétegeinek ilyen-olyan minőségű ismerete. Nem csupán a nyelvtudásról vagy a bemagolt versekről van szó, hanem például a szlovák (és korábban cseh) nemzetiségű polgártársakkal való kommunikációról és az ezen keresztül való sztereotípiaalkotásról, a minden szinten értelmezendő politikai cselekvés specifikusan (cseh)szlovákiai módjainak megismeréséről, normák, elvárások, szokások átvételéről. A megismerés persze nem jelent automatikusan asszimilációt, de a szlovákiai magyarság esetében, mely a saját államának domináns nemzetiségéhez kulturálisan közelebb áll, mint bármely más határon túli magyar közösség, a megismerés lehet a nemzetiségváltás kapuja.

Ott van azonban egy másik réteg is, amely az ellenkező irányban hat. Ez pedig a kisebbségiség megélése. A szlovákiai magyarság körében nincs olyan, aki ne tudná, ne értené és érezné, mi az: kisebbséginek lenni. A kisebbségiként megélt identitás nem automatikus, hanem tudatos, reflektált, és egyebek mellett éppen a beolvasztás különböző módozataival szembeni ellenálláson alapszik. A partikuláris szlovák–magyar etnikai konfliktusok univerzális tapasztalatként egy közös kultúra részévé válnak, és az identitásképzés egyik elemét alkotják. Belátható, hogy az ilyen, ellenállásalapú identitáskonstrukció az asszimiláció ellen hat. Létezik persze egy ellenirányú mozgás is: van, aki a kisebbségi identitás megtartásának nehézségeit elsősorban nyűgként, felesleges konfliktusforrásként éli meg, és éppen ezért annak – azaz a kisebbségiségnek – az elhagyása mellett dönt.

Ha a nemzetek közötti határra azt mondtam, porózus, akkor a szlovákiai magyarság határa méginkább az. A szlovákiai magyarok kulturális kompatibilitása a magyarországiakkal nagyon magas fokú, beleértve a nyelvet, a szokásokat, az értékeket és normákat is. Az első generációs Magyarországra migrálók rövid úton képesek a különbségek áthidalására, gyermekeiknek már nem vagy alig adják át azokat. Azonban az is igaz, hogy a szlovákiai magyarság határa a szlovákság irányába is meglepően egyszerűen átjárható. A nyelvhasználat elhagyása után szinte semmi sem marad, ami a teljes asszimilációt gátolná.

Létezik-e tehát szlovákiai magyarság? Véleményem szerint igen, bár identitása törékeny. Sőt, egyben azt is állítom, hogy éppen ez a törékeny identitás az egyetlen, ami a megmaradásra való érdemesség oka. És ez már átvezet a második kérdéshez: mikor állíthatom azt, hogy a szlovákiai magyarság megmaradásra érdemes közösség?

Bármely kisebbségre igaz, hogy két alapvető stratégia létezik a kisebbségi lét megélésére. Az egyik egyfajta bezárkózó logika, amely igyekszik minimalizálni a többség kultúrájának hatását a kisebbségre, a létező hatásokat le- és kitagadja, egyfajta rezervátumot működtet. A másik logika a nyitottságra apellál, arra, hogy a kisebbség a többséget „más”-ként megismerve saját különbözőségére reflektál, és azt értékként kezelve lehetővé teszi saját túlélését. Ez a két logika nagyon más víziót jelent konkrét esetünkben is, amelyeket érdemes részletesebben tárgyalni.

A „rezervátum-logika” ajánlata az, hogy a lehető legtovább megtartja a szlovákiai magyarság magyar identitását. Ebben a logikában a tradíció, a kultúra, a tisztaság, a becsület jelenti az alapvető gondolkodási kategóriákat. Szlovákiai magyarnak lenni ebben az esetben annyit jelent, mint kulturális szigetet képezni a szlovák államon belül, s ez a sziget egyedül közigazgatásában nem homogén Magyarországgal. Ez a logika szükségszerűen minimális programként a területi autonómiát, logikus végpontként pedig az irredentizmust implicálja. Szlovákiai magyarnak lenni ebben az értelmezésben egy történelmi baleset, amelynek eltűnéséig a fennmaradás a feladat. A megmaradás itt önmaga indoka: azért maradjunk meg, hogy legyünk.

A „reflexiós logika” ezzel szemben teljesen más utat mutat. Komolyabb feladatot ró az azt végrehajtókra, amennyiben nem csupán azt kéri tőlük, hogy lépjenek kapcsolatba egy másik kultúrával, de egyben azt is, hogy azután reflektáljanak saját kultúrájukra, keressék meg a releváns eltéréseket, és azokat emeljék a megmaradás stratégiájának célpontjaivá. Más szóval: a reflexió arra utazik, hogy a szlovákiai magyarság azokat a momentumokat keresse meg, amelyben releváns módon más, mint a szlovákság, illetve más, mint a magyarországi magyarság, ezeket azonosítsa és túlélésüket emelje a közösségi célok szintjére, majd ebből merítse megmaradása miértjét.

A két stratégia elemzése számomra megadja a választ az érdemesség kérdésére. Magyar rezervátumot működtetni Szlovákiában lehet, és ez komoly hasznokkal is jár az itteni magyarok számára – szavatolja magyarságuk könnyebb és teljesebb megélését –, de önmagában nem indokolja a szlovákiai magyarság mint közösség érdemességét a megmaradásra. Egy ilyen rezervátum szükségszerűen átmeneti keret, amely vagy kitart valamely, az identitásképzés szempontjából döntő fontosságú körülmény megváltozásáig, vagy kihal. Ezzel éles ellentétben a reflexiós stratégiát követő nemzetiség valós igényt támaszthat érdemességének

elismerésére, ha olyan élettapasztalatot tud felmutatni, amely egyedi, amely több és más, mint a többségi nemzeté. Ilyen szempontból a reflexiós stratégia a szlovákiai magyarságot „kötőjeles nemzetiségként”, azaz a származása miatt a többségtől eltérő jelenű magyar-szlovákiaiként definiálja újra.

Az utolsó tisztázásra váró kérdés a megmaradás mibenléte. Mit jelent az, hogy megmaradni? A létszám egyszerű méricskélése vajmi keveset jelent. A szlovákiai magyarság létszáma nem önmagáért fontos – bár a politikai képviselet vagy az iskolák szempontjából önmagáért is –, hanem azért, mert csak bizonyos tömeg felett elképzelhető egy kultúra, egy etnikai csoport egészséges öfenntartása. A jelenlegi félmillió mellett is láthatók a diszfunkciók: túl kevés személy a közéletben, túl kevés igazán jó művész, tanár, politikus, miegymás. A létszám tehát valóban fontos tényező, annak funkciói miatt. Van azonban egy másik szempont is: ez pedig a fentiekben már azonosított momentum, azaz a kulturális másság megélése. Csak akkor beszélhetünk megmaradásról közösségként, ha tisztában vagyunk azokkal az értékekkel és tapasztalatokkal, amelyek mássá tesznek bennünket. Ha ezek tisztázásához új és mesterséges mankók létrehozására van szükség – zászló, népnév, régiók, bármi –, akkor ezeket célzottan ki kell alakítani. De a megmaradás csak így értelmezhető: a megfelelő létszám találkozása a megmaradásra érdemes kultúrával.

Jelen terjedelmi keretek között nem tehetek kísérletet a fentiek következményeinek gyakorlati kibontására, ami egyébként nem is egyszeri és azonnali feladat. Közösségi diskurzusra van szükség arról, miért érdemes megmaradnunk, mi az, ami miatt igényt tarthatunk túlélésünk hasznosságának elismerésére. Csak ezt követheti, csak ez után nyer értelmet a „hogyan maradjunk meg” kérdés további elemzése.

(Új Szó / Ravasz Ábel)